

Strasbourg, 30. novembra 2017

POSVETOVALNI SVET EVROPSKIH TOŽILCEV (CCPE)

Mnenje CCPE št. 12 (2017) o »Vlogi tožilcev v zvezi s pravicami žrtev in prič v kazenskih postopkih«

1. Uvod: namen in področje uporabe tega mnenja

1. Odbor ministrov Sveta Evrope je leta 2005 ustanovil Posvetovalni svet evropskih tožilcev (v nadaljnjem besedilu: CCPE), da med drugim oblikuje mnenja o vprašanih, ki zadevajo uporabo Priporočila Rec(2000)19 odbora ministrov državam članicam o vlogi državnega tožilstva v kazenskem pravosodnem sistemu.
2. Leta 2017 je odbor ministrov pozval CCPE, naj pripravi in sprejme mnenje o vlogi tožilcev v zvezi s pravicami žrtev in prič v kazenskih postopkih. CCPE je pripravil osnutek tega mnenja na podlagi odgovorov 31 držav članic na vprašalnik¹.
3. Namen tega mnenja je določiti, kako lahko tožilci najbolj kakovostno in učinkovito izpolnijo svoje poslanstvo za zaščito pravic žrtev in prič kaznivega dejanja. Mnenje poudarja predvsem vlogo tožilcev pri zaščiti oseb, ki so ranljive na različnih stopnjah kazenskega postopka in pri izvrševanju sodb sodišča, saj so žrtve ali priče lahko v času izrekanja sodbe ali celo po njem tudi ogrožene.
4. CCPE ugotavlja, da se v državah članicah, kjer tožilci opravljajo funkcije zunaj področja kazenskega pravosodja, smiselno uporabljajo tudi načela in priporočila tega mnenja o teh funkcijah.
5. Države članice Sveta Evrope imajo ob skupnih elementih tudi različne pravne in organizacijske okvire za tožilstva. Vsa tožilstva na primer ne izvajajo kazenske preiskave. Zato ni nujno, da se vsi elementi, obravnavani v tem mnenju, nanašajo na prav vse države članice. Vendar pa morajo biti tožilci v vseh državah članicah predvsem pozorni na zaščito pravic žrtev in prič v kazenskem postopku in strogo upoštevati zakonodajo in spoštovati človekove pravice.
6. Mnenje priznava pomen Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (v nadaljnjem besedilu: EKČP) in ustrezno sodno prakso Evropskega sodišča za človekove pravice (v nadaljnjem besedilu: ESČP). Svet CCPE prav tako upošteva nekatere konvencije Sveta

¹ Glejte dokument CCPE(2017)1 ali http://www.coe.int/t/dqhl/cooperation/ccpe/opinions/Travaux/Compilation_CCPE_avis%2012.pdf

Evrope² in druge instrumente kazenskega prava, vključno z Resolucijo (77) 27 o odškodnini žrtvam kaznivih dejanj, Priporočilom R (85)11 o položaju žrtev v okviru kazenskega prava in postopka, Priporočilom R (87)21 o pomoči žrtvam in preprečevanju viktimizacije, Priporočilom Rec(2005)9 o zaščiti prič in sodelavcev pravosodnih organov, Smernicami o zaščiti žrtev terorističnih dejanj (2005), Priporočilom Rec(2006)8 o pomoči žrtvam kaznivih dejanj in Priporočilom Rec(2012)11 Odbora ministrov o vlogi državnih tožilcev zunaj kazenskega pravosodnega sistema. Mnenje prav tako temelji na večini prejšnjih Mnenj CCPE³.

7. CCPE je prav tako upošteval ustrezne dokumente Združenih narodov⁴ ter standarde strokovne odgovornosti in Izjavo o bistvenih dolžnostih in pravicah tožilcev, ki jo je leta 1999 sprejelo Mednarodno združenje tožilcev (IAP).

2. Opredelitve izrazov

8. V tem mnenju so žrtve osebe, ki so neposredno ali posredno utrpeli telesno, čustveno, socialno, gospodarsko ali drugo škodo zaradi kaznivega dejanja. Opredelitev ne izključuje pravnih oseb, ki imajo pravice iz veljavnih določil tega mnenja. »Priča« je oseba, ki ima ne glede na status v procesnem pravu informacije, pomembne za razkritje, razumevanje, določanje in ovrednotenje dejstev, ki so predmet preiskave in sodnih postopkov.

9. Čeprav ni nujno, da je žrtev kaznivega dejanja stranka v kazenskem postopku, igra ključno vlogo v tem postopku. Žrtve so lahko tudi priče in morajo biti tako tudi obravnavane, če nacionalna zakonodaja ne določa posebnega postopkovnega režima za žrtve.

10. V tem mnenju so ranljive osebe (žrtve ali priče) tiste, pri katerih obstaja večje tveganje, da utrpijo škodo (telesno ali čustveno) kot drugi zaradi svoje starosti (otroci ali starejši), položaja, zrelosti, invalidnosti ali duševnih motenj. Žrtve mučenja in drugih oblik nečloveškega in ponižujočega ravnanja so posebno ranljive, zato jim morajo tožilci posvečati posebno pozornost.

11. Če se to mnenje nanaša na organe pregona, v državah članicah zajema policijo, preiskovalne agencije, varnostne sile, tožilce in tožilstva v njihovih pristojnostih.

3. Pravice žrtev in prič in zaščitni ukrepi

12. Oseba, ki je žrtev in/ali priča kaznivemu dejanju, lahko utрпи telesno, čustveno, socialno, gospodarsko ali drugo škodo, od katere si nekateri nikoli povsem ne opomorejo. Tovrstna škoda lahko tudi neposredno ali posredno prizadene bližnje osebe.

13. V kazenske pravosodne sisteme mora biti vključen sklop pravic in zaščitnih ukrepov za žrtve in priče, ki jih morajo upoštevati vse stranke v kazenskem postopku, zato da se spoštuje človeško dostojanstvo in zagotavlja varnost žrtev in prič.

14. Tovrstna določila lahko tudi prispevajo k zagotavljanju boljšega sodelovanja žrtev in prič, ki se počutijo ustrezno zaščitene. Prav tako je bistveno zagotoviti, da dobijo žrtve in priče, predvsem tiste, ki so ranljive, ustrezno oskrbo, svetovanje in podporo.

² Seznam konvencij Sveta Evrope je v opombah 20 in 21.

³ Predvsem so pomembni Mnenje št. 1 (2007) o načinu izboljšanja mednarodnega sodelovanja v kazenskem pravosodju, Mnenje št. 5(2010) o državnem tožilstvu in pravnem varstvu mladoletnih oseb, Mnenje št. 8 (2013) o odnosu med tožilci in mediji, Mnenje št. 9 (2014) o evropskih pravilih in načelih, ki veljajo za tožilce, vključno z »Rimsko listino«, Mnenje št. 10 (2015) o vlogi tožilcev v kazenskih preiskavah, Mnenje št. 11 (2016) o kakovosti in učinkovitosti dela tožilcev, ki vključuje delo v boju proti terorizmu, hudim kaznivim dejanjem in organiziranemu kriminalu.

⁴ Predvsem so pomembni Deklaracija o osnovnih načelih pravičnosti za žrtve kaznivih dejanj ali zlorabe moči, ki jo je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov leta 1985, Smernice o vlogi tožilcev (1990), Konvencija Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu (2000) in Protokol iz leta 2003 za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu, Položaj in vloga tožilcev: Smernice Urada Združenih narodov za droge in kriminal in Mednarodnega združenja tožilcev (2014).

15. Žrtve morajo biti seznanjene z vsemi pravicami in dolžnostmi do zastopanja in sodelovanja, odziv na njihove potrebe mora biti hiter in učinkovit, na primer z dostopom do ukrepov za zaščito in ustreznega povračila za škodo, ki so jo utrpeli. Prav tako je pomembno, da se kazenski pravosodni sistem ustrezno odziva za preprečevanje sekundarne viktimizacije (glejte odstavke 32–38 spodaj).

16. Obstajajo posebni režimi zaščite, ki bi jih posebno ranljive osebe lahko potrebovale. Ne glede na navedeno se morajo na splošno žrtve in prič obravnavati pošteno in skladno z načelom enake obravnave za vse.

17. Pravice žrtev in prič se lahko razlikujejo glede na stopnjo kazenskega postopka, v katerem sodelujejo. Pri prijavi kaznivega dejanja ima žrtev pravico⁵, da o kaznivem dejanju opozori ustrezne organe, in pravico do obveščeniosti – ob prvotnem stiku s policijo ali organom pregona in v jeziku, ki ga razume:

- o postopkih, v katerih se lahko vloži pritožba;
- o svojih pravicah v postopku in sodni obravnavi;
- o razpoložljivosti pravne pomoči, nasvetov in podpore;
- o možnosti, če je primerno, vložiti zahtevek za plačilo odškodnine (za čustveno in/ali gospodarsko škodo);
- o možnosti, če je primerno, povračila stroškov za sodno obravnavo in drugih povezanih stroškov in izdatkov.

18. Žrtev ima skladno z zakonodajo tudi pravico zahtevati in prejeti informacije:

- o poteku postopka, dokazih in odločitvi tožilca za sodni pregon (in za katera kazniva dejanja), ali predlogu druge rešitve spora in razlogih za to odločitev;
- o datumu in kraju sodne obravnave, pravici do prisotnosti in izjave v sodnem postopku, in, če tako določa zakon, do pravnega zastopanja, dostopa do arhiva, evidence in vložitve pritožb;
- o vseh zaščitnih ukrepih, ki se lahko odredijo v njenem imenu, in sicer tistih, ki ščitijo njeno anonimnost, osebne podatke in varnost skladno z naravo kaznivega dejanja in okoliščinami primera;
- o razpoložljivi socialni, zdravstveni in drugi pomoči (npr. službe za podporo žrtvam, zdravstvene ustanove, centri za zaščito pred nasiljem in varovana stanovanja), ki jih lahko izkoristi;
- o spremembah glede izrečene zaporne kazni za obsojeno osebo in datumu morebitnega odpusta;
- o regionalnih in mednarodnih individualnih/kolektivnih pritožbenih mehanizmih in načinu dostopanja do njih.

19. V tem okviru lahko obstajajo:

- sodelovanje izvedencev v sodni obravnavi, kot so psihologi ali zdravstveni in drugi strokovnjaki, za pomoč tožilcem, organom pregona ali sodiščem (npr. pri spolnih deliktih, nasilju v družini, trgovini z ljudmi ali otroški pornografiji);
- posredovanje specializiranih enot in usposobljenih pristojnih uradnih oseb, ki sodelujejo pri zaslišanju ali preiskavi;
- sodelovanje uradnih oseb, ki so, če je primerno, enakega spola kot žrtev, predvsem pri zaslišanju ali preiskavi določenih vrst kaznivega dejanja (npr. pri spolnih kaznivih dejanjih ali kaznivih dejanjih zoper spolno svobodo, nasilje v družini);
- posebni državni programi za zaščito prič;
- potreba po izogibanju stikov s storilcem kaznivega dejanja in, če ni to strogo zahtevano, izogibanje žrtvam, ki večkrat podajo dokaze, da bi se preprečila sekundarna viktimizacija;
- uporaba posebnih okoliščin za podajanje dokazov (npr. posebni prostori za otroke, varne čakalnice, posebne sobe na sodiščih ali celo zunaj njih, zaslišanja zunaj delovnega časa,

⁵ V nekaterih pravnih sistemih je lahko ta prijava dolžnost.

uporaba dvosmernih ogledal, video- in zvočnih posnetkov, videonadzora ali živega prenosa žrtvinega pričanja, po potrebi s tehnologijo za prekrivanje obraza in popačenje glasu).

20. Žrtve in priče morajo biti predvsem v resnih okoliščinah prav tako obveščene vsaj o aretaciji, odpustu ali begu obtoženca in/ali storilca kaznivega dejanja.

4. Vloga tožilcev pri zaščiti pravic žrtev in prič

Vloga in dolžnosti tožilca do žrtev in prič

21. Vlogo tožilcev pri zaščiti pravic žrtev in prič v številnih državah članicah določa zakonodaja, lahko pa izhaja tudi iz pravne tradicije, politike sodnega pregona ali etičnih pravil⁶. Tožilci se morajo ravnati po standardih strokovnega vedenja, ki so opredeljeni v zakonodaji itn.

Glejte tudi Priporočilo Rec (2000)19, odstavka 32 in 33:

32. Državni tožilci morajo ustrezno upoštevati interese prič in predvsem izvajati oziroma spodbujati ukrepe za zaščito njihovih življenj, varnosti in zasebnosti oziroma poskrbeti, da se ti ukrepi izvajajo.

22. Tožilci morajo vedno žrtve in priče obravnavati spoštljivo, nediskriminatorno in pravično ob upoštevanju njihovih osebnih okoliščin.

23. Pri izvajanju svojih dolžnosti morajo tožilci trezno presoјati, vključno pri obravnavi žrtev in prič, predvsem ranljivih.

24. Tožilci morajo ustrezno upoštevati zakonske interese prič, mnenja in skrbi žrtev, kadar so prizadeti njihovi osebni interesi, in spodbujati ali sprejeti ukrepe, ki pričam in žrtvam zagotavljajo obveščenost o njihovih pravicah in dolžnostih in poteku kazenskega postopka.

25. Tožilci si morajo na vseh stopnjah postopka prizadevati za zaščito dostojanstva, zasebnega in družinskega življenja ter osebnega varstva žrtev in prič in jim zagotoviti postopkovne pravice, vključno s pravico do informacij in, kjer je to ustrezno, pravico do pravne pomoči in povračila škode.

26. Vloga pri zaščiti pravic žrtev in prič se glede na nacionalni pravni sistem izvaja v sodelovanju z organi pregona in sodiščih oziroma se za to žrtve in priče napotijo na te organe in sodišča.

27. Tožilci morajo od žrtev in prič zahtevati prisotnost na sodnih postopkih, kadar je njihovo pričanje bistveno za tožilstvo in obrambo oziroma to od njih zahteva zakon. Glede na pomembnost pričanja žrtve/priče morajo države članice oblikovati zakonodajne in institucionalne mehanizme za zasliševanje žrtev/prič in jim s tem omogočiti prostovoljno in varno pričanje.

28. Skladno z ESČP se lahko pravice do obrambe v kazenskem postopku uskladijo za zaščito priče/žrtve, predvsem glede spoštovanja njenega zasebnega življenja. Tako je treba sprejeti določene ukrepe za poseben namen zaščite priče/žrtve⁷.

29. Posebni zaščitni ukrepi so mehanizmi, ki zagotavljajo telesno in psihološko integriteto žrtev/prič in po potrebi njihovih družinskih članov ter nedotakljivost njihovega premoženja.

30. V zvezi s tem morajo biti glede na potrebe žrtvam/pričam zagotovljeni posebni zaščitni ukrepi pred njihovim pričanjem, med njim in po njem kot odgovor na njihove morebitne skrbi za življenje, zdravje in premoženje ali življenje, zdravje in premoženje njihovih družinskih članov.

31. Tožilci, policija in drugi uslužbenci organov pregona morajo imeti možnost uveljaviti posebne zaščitne ukrepe glede na okoliščine kazenskega primera in v primeru ogroženosti življenja, zdravja in premoženja žrtev/prič ali njihovih družinskih članov.

33. Državni tožilci morajo ustrezno upoštevati mnenja in skrbi žrtev, ko so prizadeti njihovi osebni interesi, in sprejeti ali spodbujati ukrepe, ki žrtvam zagotavljajo obveščenost o njihovih pravicah in poteku postopka.

⁷ Glejte sodbo ESČP v zadevi *S. N. proti Švedski*, z dne 2. julija 2002.

Izogibanje sekundarni viktimizaciji

32. Sekundarna viktimizacija je škoda, ki je ne povzroči neposredno storilec kaznivega dejanja, ampak nastane zaradi dejanj tožilcev, organov pregona ali pravosodnih organov in vpliva na žrtev. Tožilci si morajo prizadevati za izogibanje sekundarni viktimizaciji, ki jo povzročajo njihova dejanja.

33. Nekatere vrste žrtev, predvsem žrtve nasilja v družini, spolne zlorabe, trgovine z ljudmi, terorizma in nezakonitega priseljevanja, lahko izpolnjujejo pogoje za pridobitev posebnega statusa – status posebno ranljive žrtve – zaradi nasilja ali grožnje z nasiljem in tveganja sekundarne viktimizacije.

34. Nestrokovni pristop tožilcev, policije, drugih organov pregona ali pravosodnih organov lahko povzroči sekundarno viktimizacijo. Pomanjkanje razumevanja določenega položaja žrtev lahko pri žrtvah vzbudi občutke osamljenosti, negotovosti in izgube zaupanja v kazenski pravosodni sistem.

35. Nestrokovna, dolgotrajna ali prepozna preiskava in sodni pregon lahko povzročita nepopravljivo izgubo dokazov ali preprečita dokončanje zadeve v razumnem časovnem obdobju ali ustreznem zakonsko določenem roku.

36. Za nekatere vrste kaznivih dejanj (npr. nasilje v družini, spolne zlorabe, trgovina z ljudmi, terorizem, nezakonito priseljevanje) morajo imeti tožilci možnost specializacije, pridobivanja znanja sodne psihologije in udeležbe ustreznega strokovnega usposabljanja, da bi tovrstne zadeve lahko obravnavali hitro in kompetentno.

37. Če drugo zaslišanje ranljivih žrtev ni mogoče, primerno ali bistvenega pomena, je treba uporabiti zvočne in videoposnetke, pri tem pa upoštevati načelo kontradiktornosti.

38. Zaslišanje otrok in drugih ranljivih oseb je treba izvesti brez prisotnosti storilca kaznivega dejanja v posebnih prostorih za zasliševanje in z uporabo zvočnih in videoposnetkov oziroma z opremo za videokonferenco, zato da bi se izognili sekundarni viktimizaciji. Ob upoštevanju načela kontradiktornosti se ti zapisi v kazenskem postopku uporabljajo kot dokaz⁸ in s tem preprečijo nepotrebne ponovitve zasliševanj.

Poseben poudarek nekaterim skupinam žrtev (npr. žrtvam terorizma, trgovine z ljudmi, nasilja v družini, spolnih zlorab)

39. Medtem ko morajo policija, organi pregona, pravosodni organi svojo pozornost posvetiti vsem žrtvam kaznivih dejanj, morajo imeti nekatere žrtve poseben režim obravnave zaradi posebne narave njihove travme oziroma resnosti kaznivega dejanja, katerega žrtev so.

40. Tožilci si morajo v svoji pristojnosti prizadevati za hitro zaznavanje tovrstnih primerov in biti pri tem posebno pozorni na:

- zagotavljanje hitrega pričanja, ki se lahko pozneje uporabi kot dokaz v sodnem postopku;
- hiter začetek kazenske preiskave in sodnega pregona ter ustrezen nadzor nad njenimi rezultati;
- preprečevanje nepotrebnih ponovnih pričanj žrtev;
- imenovanje skrbnika otroku, ki sodeluje v postopku, če je to primerno;
- zahteva po strokovnih nasvetih in natančnem oblikovanju vprašanj za izvedence.

Nasilje v družini in spolne zlorabe

---

⁸ Glejte 23. in 24. člen Direktive 2012/29/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 25. oktobra 2012 o določitvi minimalnih standardov na področju pravic, podpore in zaščite žrtev kaznivih dejanj – pravica do zaščite žrtev s posebnimi potrebami za zaščito med kazenskim postopkom. Glejte tudi Smernice Odbora ministrov Sveta Evrope za otrokom prijazno pravosodje (2010).

41. Za nasilje v družini je pogosto značilno daljše obdobje ponavljajočih se napadov, resne agresivnosti storilca kaznivega dejanja, čustvena soodvisnost med storilcem in žrtvijo in molk (večinoma se dogaja v zasebnosti). Žrtev pogosto ne želi sodelovati z organi pregona zaradi materialne in psihološke odvisnosti od storilca, bojzani in pričakovanja, da se bo vedenje storilca izboljšalo. Žrtve lahko včasih želijo omiliti resnost dejanj storilca, nočejo pričati, spreminjajo svoje pričanje ali same prevzemajo del krivde. Če je žrtev pripravljena pričati, običajno zagotovi vse informacije takoj po dogodku (pogosto gre pri tem za zadnji in najhujši napad; včasih pa je pripravljena pričati po prvem napadu, če je vanj vključen otrok).

42. Tožilci si morajo v okviru svojih pristojnosti⁹ prizadevati za zgodnje zaznavanje tovrstnih primerov in biti pri tem posebno pozorni na:

- razločevanje dogodkov, ki jih zajema pojem nasilja v družini;
- potrebo po ustrezni pravni opredelitvi dejanja, ki privede do nasilja v družini; pri tem se tožilci ne smejo osredinjati samo na nedavne napade, zaradi katerih je žrtev vložila kazensko ovadbo, ampak morajo ugotoviti tudi prejšnje kazenske dogodke (obstaja tveganje, da se prejšnji napadi opredelijo kot drugo ali manj resno kaznivo dejanje).

43. Nasilje v družini, kazenski pojav, ki se pogosto dejansko ne zazna, zahteva od preiskovalcev in tožilcev, da pozorno prisluhnejo žrtvam, da bi kar najhitreje zaznali kršitve in preprečili nadaljnje nasilno vedenje. Zasliševanja se morajo izvajati z vsemi potrebnimi pravnimi jamstvi. Prav tako je pomembno sodelovanje z organi in javnimi in zasebnimi ustanovami, ki lahko ponudijo pomoč žrtvam nasilja v družini.

44. Med drugim je treba po potrebi zagotoviti, da dom družine zapusti nasilen zakonec in ne žrtev ali se zanj uvede prepoved približevanja in da lahko žrtev izkoristi prednosti sodobnih tehnologij, npr. telefon, s katerim opozori pristojne organe o neposredni nevarnosti, da bi se preprečile škodljive posledice za žrtev v njenem vsakodnevnem življenju.

45. Ključno je, da tožilci, policija in drugi organi pregona posebno pozornost posvečajo sprejemanju in pogovoru z žrtvijo spolne zlorabe, predvsem če je žrtev otrok ali oseba z duševnimi motnjami.

Trgovina z ljudmi

46. Trgovina z ljudmi je kazenski pojav, ki ima različne oblike, npr. trgovina z migranti, spolno izkoriščanje ali prisilno delo¹⁰. Žrtve so pogosto ranljive osebe, ki jih skrbijo posledice kaznivega dejanja in se izogibajo maščevanju storilcev kaznivega dejanja. Tako je pomembno, da jim tožilci, policija in drugi organi pregona in pravosodni organi pomagajo sprejeti potrebno podporo za zagotovitev njihove zaščite in jih umaknejo iz kriminalnega okolja.

47. Zadevni organ mora biti predvsem pozoren na:

- učinkovito preiskavo primera;
- zgodnjo identifikacijo žrtve ali potencialne žrtve trgovine z ljudmi;
- ustrezne pravne opredelitve dejanja kot kazenskega dejanja trgovine z ljudmi in ne kot drugega, predvsem manj resnega kaznivega dejanja;
- konkretne in učinkovite zaščite pravic žrtve ali potencialne žrtve trgovine z ljudmi;

⁹ Glejte predvsem Priporočilo Rec(2002)5 Odbora ministrov za države članice o zaščiti žensk pred nasiljem.

¹⁰ Nekateri termini – suženjstvo, podložništvo in prisilno delo – navaja sodna praksa ESČP, ki se nanaša na 4. člen te konvencije. Opredelitev teh terminov mora biti natančna in obenem fleksibilna in odprta za prilagoditev različnim okoliščinam. Postopkovni vidiki 4. člena vključujejo pozitivne obveznosti držav pogodbenic, da učinkovito kazensko preganjajo in kaznujejo vsako kaznivo dejanje, katerega namen je zadržati osebo v suženjstvu, podložništvu ali prisilnem delu, tj. postopkovna obveznost do učinkovite preiskave kaznivih dejanj v državni pristojnosti. Učinkovita preiskava mora biti pravična, neodvisna in ustrežna, takojšnja in predmet javnega nadzora in se ne sme vnaprej osredinjati na rezultate, temveč na uporabljena sredstva.

- upoštevanje novih oblik trgovine z ljudmi, npr. hitre in/ali prisiljene sklenitve zakonske zveze in zakonske zveze iz preračunljivosti, siljenje žrtev, predvsem otrok, v beračenje in kazniva dejanja;
- morebitne povezave trgovine z ljudmi s katero koli kriminalno dejavnostjo, ki je povezana z nezakonitimi migracijami;
- po potrebi uporabo načela nekaznovanja žrtev trgovine z ljudmi¹¹.

48. V okviru nezakonitih migracij, kjer so življenja in zdravje migrantov zelo pogosto ogroženi, morajo tožilci, policija in drugi organi pregona biti predvsem pozorni na:

- morebitne povezave med nezakonitimi migracijami in trgovino z ljudmi in morebitno povečanje števila primerov trgovine z ljudmi v zvezi z migranti;
- identifikacijo tihotapcev in kriminalnih tihotapskih mrež;
- prepoznavanje kaznivih dejanj, povezanih z nezakonitimi migracijami, npr. ponarejanje dokumentov (identifikacijskih kartic, vizumov, dovoljenj za prebivanje, registracij prosilcev za azil) in povezav tihotapcev z drugimi kriminalnimi dejavnostmi (trgovina z ljudmi, zloraba drog, kriminalna dejavnost, povezana s premoženjem);
- spremljanje družbenih medijev (oglaševanje storitev, zaposlovanje voznikov, informacije o oblikovanju migracijske poti, razmere v ciljnih državah, oglasi, na primer »iščemo sopotnika«);
- otroke migrante brez spremstva in druge osamljene osebe, ki bodo bolj verjetno potencialne žrtve trgovine z ljudmi zaradi njihovega ranljivega položaja;
- nezakonite migracije in terorizem in njihove morebitne medsebojne povezave.

Terorizem

49. Teroristična dejanja pogosto povzročajo resne travme žrtvam, ki so po terorističnih dogodkih izolirane. Zato je pomembno, da tožilci, skladno s svojo pravno pristojnostjo in takoj ko izvejo dejstva, svojo pozornost med preiskavami in v celotnem poteku postopka usmerijo k usodi žrtev¹².

50. Predvsem je pomembno, da so družine in sorodniki žrtev o njihovi usodi obveščeni takoj, ko je to mogoče. Družine in sorodnike je treba o stanju žrtev, ali so ranjene, preminule ali pogrešane, humano obvestiti. Prav tako morajo prejeti ustrezno in brezplačno pomoč v sili, pri tem pa se mora strogo upoštevati njihova zasebnost.

51. Pri vračanju trupel in osebnih predmetov žrtev terorizma je treba upoštevati vse previdnostne ukrepe.

52. Tožilci si morajo po potrebi tudi prizadevati žrtvam zagotoviti zanesljive informacije o dejstvih in poteku preiskave, pri tem pa predvsem paziti, da so žrtve obveščene, preden se informacije posredujejo medijem ali mediji o njih poročajo.

53. Pogosto je resno prizadeta telesna in psihološka integriteta žrtev terorističnih dejanj in tudi njihovo finančno stanje. Tožilci morajo kar najhitreje zagotoviti obravnavo zadev, ki omogoča takojšnje in ustrezno povračilo za škodo, ki jo utrpijo žrtve.

Uporaba posebnih ukrepov ali postopkov za zaščito in rehabilitacijo žrtev/prič

Podpora in pomoč

54. Zagotovljena morajo biti ustrezna gradiva, kadri in finančni viri za zagotavljanje ustrezne zaščite in pomoči žrtvam in pričam. Osebe ne sestavljajo samo usposobljeni tožilci, ampak tudi psihologi, pedagogi in drugi kompetentni strokovnjaki.

¹¹ Načelo nekaznovanja ni v nasprotju s človekovimi pravicami. Glejte sodno prakso ESČP v zadevi *Rantsev proti Cipru in Rusiji* in v zadevi *Siliadin proti Franciji* – del 4. člena te konvencije. Glejte tudi Konvencijo Sveta Evrope o ukrepanju proti trgovini z ljudmi (26. člen).

¹² Glejte tudi Smernice o zaščiti žrtev terorističnih dejanj, ki jih je sprejel Odbor ministrov dne 2. marca 2005.

55. Ker imajo javne ustanove in nevladne organizacije pogosto pomembno vlogo pri izvajanju programov in projektov za pomoč žrtvam in pričam, je treba z njimi učinkovito sodelovati.

Pričanje žrtev in prič, predvsem ranljivih: sposobnost zagotovitve zapriseženega pričanja, ocene tveganja in drugi zaščitni ukrepi

56. Tožilci morajo oceniti, ali bi pogovor z žrtvami in pričami, predvsem ranljivimi, lahko zagotovil pomembne informacije za primer, da bi se preprečila sekundarna viktimizacija.

57. Ranljive žrtve in priče morajo biti predhodno povsem seznanjene s posledicami in obsegom zaslišanja.

58. Tožilci morajo spoštovati pravico otrok do ustreznega zastopstva v postopku.

59. Če je potrebno zapriseženo pričanje, je treba žrtev ali pričo opozoriti na posledice tovrstnega pričanja.

60. V pravnih sistemih, kjer se lahko od žrtve/priče zahteva zaprisega, ko obstaja ugovor zoper zaprisego, ker nima verskega prepričanja ali je zaprisega v nasprotju z njenim verskim prepričanjem, mora imeti žrtev/priča možnost, da poda svečano izjavo, ki mora imeti enako moč in veljavo kot zaprisega.

61. Za sodelovanje posebno ranljivih žrtev in prič v kazenskem postopku morajo biti na voljo mehanizmi analize obvladovanja tveganja, ki razkrijejo morebitne nevarnosti za te osebe, da bi se zagotovili ustrezni in sorazmerni zaščitni ukrepi in spremljala učinkovitost njihove uporabe.

Učinek zavrnitve ali nezmožnosti otrok, oseb z duševnimi motnjami ali drugih ranljivih oseb, da predložijo dokaze

62. Po zakonu je mogoče zaslišati vsako osebo, ne glede na njeno starost, če se ta oseba zaveda okoliščin, ki so pomembne za kazenski primer. Če se pred zaslišanjem otroka pojavi dvom o njegovi zmožnosti pravilnega razumevanja in postavitve okoliščin kazenskega primera v okvir ali če ima lahko izvedba postopkovnih dejavnosti škodljiv psihološki vpliv na otroka, se mora postopkovna dejavnost izvesti na osnovi strokovne ocene.

63. Sodišče po lastni presoji s pomočjo strokovnjakov odloči, ali je oseba z duševnimi motnjami zmožna podati dokaze, in sicer na podlagi zmožnosti osebe, da razume in ustrezno izrazi okoliščine primera in da to ne škoduje njenemu zdravju.

Strokovna pomoč žrtvam in pričam

64. Žrtve in priče, ki imajo težave pri razumevanju vprašanj in podajanju dokazov, lahko pričajo s pomočjo ustreznih strokovnjakov v predhodni obravnavi ali med njo, da bi se zagotovila razumljivost sporočila.

65. Strokovnjak lahko osebi, ki priča, pojasni vprašanja in njene odgovore in s tem zagotovi ustrezno komunikacijo s tožilcem in sodiščem. Sodelovanje strokovnjaka ne zmanjšuje dolžnosti tožilca, da zagotovi ustreznost in skladnost postavljenih vprašanj glede na stopnjo umske zrelosti žrtve in priče. V tem pogledu morajo nacionalna zakonodaja in/ali drugi instrumenti predvideti pravila za ustrezno vedenje strokovnjakov.

Posebni ukrepi glede dopustnosti dokazov

66. Nacionalna zakonodaja mora predvideti posebne mehanizme za zagotavljanje dopustnosti dokazov, ki se pridobijo s posebnimi sredstvi. V tem okviru se lahko zaslišanje izvede z videosnemanjem, na drugi lokaciji prek videokonference/televizijskega prenosa v živo ali s predvajanjem videoposnetka pričanja. Ti mehanizmi morajo zagotavljati pošteno sodno obravnavo, upoštevati jamstva načela kontradiktornosti, ki veljajo za obtoženo osebo skladno s členom 6.3(d) EKČP, zagotoviti zanesljivost dokazov in zaščititi pravice oseb, zoper katerih se priča.

Preprečevanje večkratnega zasliševanja žrtev in prič in navzkrižnega zasliševanja o njihovem zasebnem življenju

67. V okviru nadzornih funkcij morajo tožilci izvesti ukrepe za zmanjšanje števila zaslišanj otrok, oseb z duševnimi motnjami in ranljivih oseb na splošno. Zaslišanje teh oseb se, če je to mogoče, izvede enkrat, če je to resnično pomembno. Zaslišanje mora biti kar se da celovito, da bi se izognili ponavljanju. Če psiholog ali drug strokovnjak ugotovi, da bi lahko neposredno zaslišanje škodilo otroku ali osebi z duševnimi motnjami, je treba preučiti možnost zaslišanja prek ustreznih tehničnih sredstev.

68. Neposredna komunikacija med ranljivo žrtvijo/pričo in domnevnim storilcem kaznivega dejanja mora biti čim bolj omejena, predvsem v primerih spolnega izkoriščanja, spolne zlorabe in spolnega nasilja, in se izvede samo, če je nujno pomembna za zagotovitev poštenega sojenja. Tako se lahko dovoli, da žrtev/priča poda dokaze za zaveso ali podobnim pripomočkom, da obtoženi ne vidi žrtve/priče.

Možnost sodnih obravnav, ki so zaprte za javnost

69. Sodna obravnava mora biti običajno javna. V redkih okoliščinah pa mora nacionalna zakonodaja predvideti možnost zaprtih obravnav (*posnetih s kamero*) (kadar bi lahko, na primer, prisotnost javnosti pomenila kršitev pravice žrtve ali priče do zasebnosti ali povzročila duševno ali druge škodo otroku). Vsekakor pa mora o tem odločati sodišče, pri tem pa vedno zagotavljati ustrezno upoštevanje zahtev za pravično sojenje in transparentnost.

Vloga tožilcev in drugih akterjev pri uveljavljanju teh pravic in v primeru njihovih kršitev

70. Kadar je to primerno, morajo tožilci sodelovati s policijo in drugimi organi pregona in pravosodnimi organi, ustanovami za pomoč žrtvam, svetovalnimi enotami za mediacijo in poravnavo in nevladnimi organizacijami. Kadar je to primerno, mora tožilec sodelovati z ustanovami (centri socialnih služb, občinski centri, bolnišnice, izobraževalne ustanove, enote za zaščito prič in zaščito pravic žrtev) ali napotiti žrtve na te ustanove po podporo in pomoč (pravno, psihološko, finančno v nastanitvenih zadevah, izobraževalno in pomoč in podporo pri zaposlitvi), da bi se pospešilo njihovo okrevanje po nasilju.

71. Žrtev mora biti obveščena o razpoložljivih možnostih dostopa do sodnega varstva, kot so mediacija, poravnava in poravnalna pravica¹³. Ob upoštevanju njene starosti, zrelosti in duševnega stanja mora biti žrtev v tem pogledu seznanjena s tveganji in prednostmi razpoložljivih možnosti.

72. Če je primerno, mora tožilec izvesti potrebne ukrepe, da žrtvi zagotovi ustrezne in pravočasne informacije o razpoložljivih svetovalnih službah in pravnih ukrepih v jeziku, ki ga žrtev razume¹⁴.

73. Če je potrebno, mora tožilec uporabiti vsa pravna sredstva zoper neutemeljene odločitve policije in drugih organov pregona, ki povzročajo škodo žrtvam in pričam.

5. Usposabljanje

74. Strokovno usposabljanje, ki je pravica in dolžnost vseh tožilcev, je ključno, kadar obstajajo socialne, zdravstvene in psihološke posledice, kot so odnosi z žrtvami in pričami kaznivega dejanja in ranljivimi osebami, ki so vključene v kazenski postopek. Programi za usposabljanje morajo vključevati izmenjavo informacij in izkušenj o dobrih praksah in modelih delovanja na nacionalni, regionalni in mednarodni ravni.

75. Zaščita pravic žrtev in prič mora biti prepoznana kot bistvena za zakonit pravni postopek in pošteno sodno obravnavo. Zato mora biti to področje vključeno v programe začetnega usposabljanja

¹³ Ta pristop prav tako zahtevajo Osnovna načela o uporabi programov poravnalne pravičnosti v kazenskih zadevah (2002) in Priporočilo Sveta Evrope št. R (99)19 o mediaciji v kazenskih zadevah.

¹⁴ Glejte Konvencijo Sveta Evrope o preprečevanju nasilja nad ženskami, nasilja v družini in o boju proti njima (2011).

tožilcev in usposabljanja tožilcev na delovnem mestu, da bi lahko postalo bistven element njihovega strokovnega znanja in kulture.

76. Nekatere vrste kaznivih dejanj predstavljajo za žrtve/priče poseben izziv. Pri organiziranem kriminalu, terorizmu ali kibernetnem kriminalu se lahko priče na primer počutijo izpostavljene grožnjam; pri spolnem nasilju ali nasilju v družini ali zalezovanju so ranljive žrtve/priče izpostavljene posebnim omejitvam; pri kaznivih dejanjih, storjenih prek spleta, se lahko žrtev počuti nemočno v boju proti spletnim napadom, kraji identitete itn.

77. S temi izzivi se lahko lažje spoprimejo tožilci, ki se zavedajo morebitnih psiholoških učinkov na prizadete osebe in obvladajo ustrezne tehnike obravnavanja ranljivih oseb. Priporoča se, da se specializiranega usposabljanja ne udeležijo samo preiskovalci in osebe, ki opravljajo druge pravne poklice, ampak tudi izvedenci drugih zadevnih strok in nevladne organizacije.

78. Programi usposabljanja se morajo nanašati na ustrezen pristop k različnim vrstam žrtev/prič, njihovo spoštovanje in zaščito in na učinkovitost njihovih pravic v okviru kazenskega postopka. Upoštevati je treba ustrezne tehnike preiskave in zasliševanja za pridobitev verodostojnega in izčrpnega pričanja, pri tem pa se izogibati vsem negativnim učinkom na zadevno osebo.

79. Usposobljeni in izobraženi tožilci lahko prispevajo k usposabljanju drugih tožilcev, policije in drugih organov pregona, da bi imelo področje kazenskega pregona kot celota enako strokovno znanje in kulturo in enaka ustrezna operativna orodja.

6. Mednarodno sodelovanje

80. Zaradi obsežne internacionalizacije različnih vidikov družbenega življenja ima mednarodno sodelovanje zoper kazniva dejanja, vključno s sodnim in policijskim sodelovanjem in tehnično podporo, vse večji pomen pri zaščiti pravic žrtev/prič v kazenskem postopku, predvsem pri terorizmu in mednarodnem kriminalu, npr. trgovini z ljudmi in človeškimi organi, spolnem izkoriščanju in spolni zlorabi otrok in kibernetnem kriminalu.

81. Vloga tožilcev v mednarodnem sodelovanju pri boju proti kriminalu in s tem pri zaščiti prič in pravic žrtev je zelo pomembna, predvsem pri zahtevani in samoiniciativni formalni in neformalni izmenjavi strokovnega znanja in informacij (npr. izmenjava podatkov o prstnih odtisih in DNK), izročitvi¹⁵, medsebojni pravni pomoči¹⁶, prenosu postopka v kazenskih zadevah¹⁷ in zasegu dokazov, zaplembi in povrnitvi koristi, pridobljene s kaznivim dejanjem, iz tujine¹⁸. Prizadevanja za posodobitev in povečanje veljavne pravne podlage za tovrstno sodelovanje se morajo nadaljevati z aktivnim sodelovanjem vseh tožilstev v Evropi.

82. Za žrtve je bistvenega pomena mednarodno sodelovanje pri zaseganju sredstev v tujini in njihova izterjava¹⁹. CCPE tako spodbuja države članice, da z mednarodnim sodelovanjem oblikujejo in izboljšajo skupno pravno podlago za izterjavo zaseženih sredstev.

83. Tožilci morajo biti seznanjeni z ustreznimi mednarodnimi instrumenti za zaščito žrtev in prič in jih uporabljati, predvsem Evropsko konvencijo o odškodnini žrtvam nasilnih kaznivih dejanj (1983,

---

¹⁵ Pri tem so predvsem pomembni Evropska konvencija o izročitvi (1957, ETS št. 24) in 4 dodatni protokoli k njej (1975, ETS št. 086; 1978, ETS št. 098; 2010, CETS št. 209; 212, CETS št. 212).

¹⁶ Pri tem so predvsem pomembni Evropska konvencija o medsebojni pravni pomoči v kazenskih zadevah (1959, ETS št. 30) in dodatna protokola k njej (1978, ETS št. 099; 2001, ETS št. 182).

¹⁷ Gl. Evropska konvencija o odstopu postopkov v kazenskih zadevah (1972, ETS št. 073).

¹⁸ Glejte npr. Konvencijo o pranju, odkrivanju, zasegu in zaplembi premoženjske koristi, pridobljene s kaznivim dejanjem (1990, ETS št. 141), in Konvencijo Sveta Evrope o pranju, odkrivanju, zasegu in zaplembi premoženjske koristi, pridobljene s kaznivim dejanjem, in o financiranju terorizma (2005, CETS št. 198).

¹⁹ Konvencija Sveta Evrope o pranju, odkrivanju, zasegu in zaplembi premoženjske koristi, pridobljene s kaznivim dejanjem, in o financiranju terorizma (2005) podpisnicam nalaga novo obveznost, da prednostno obravnavajo vračilo zaseženega premoženja stranki zahtevnici, in sicer v obsegu, ki ga dovoljuje nacionalna zakonodaja, in zagotovijo, če se to zahteva, da je žrtvam povrnjena škoda ali se zaseženo premoženje vrne zakonitim lastnikom (25. člen, 2. odstavek).

CETS št. 116)²⁰ in nedavno sprejete kazenskopravne konvencije Sveta Evrope z določbami, ki zadevajo zaščito pravic žrtev in prič in njihovih družinskih članov²¹.

84. Tožilci morajo pri mednarodnem sodelovanju v polnem obsegu prav tako uporabljati nove tehnologije, da bi žrtvam in pričam zagotovili zakonite pravice (npr. možnost pričevanja iz tujine brez potovanja, predvsem prek videokonference in sprejemanja elektronskih dokazov iz tujine).

85. Tožilci morajo učinkovito uporabljati in podpirati mednarodne organe za sodelovanje, npr. Eurojust in pravosodne mreže (npr. Evropska pravosodna mreža). Prav tako morajo pogosto uporabljati sodobna orodja za sodelovanje, kot so nadzorovane predaje, tajne preiskave in skupne preiskovalne skupine.

86. Ob upoštevanju Bele knjige o mednarodnem organiziranem kriminalu (2014), predvsem določb, ki zadevajo okrepitev mednarodnega pravosodnega sodelovanja in zaščite prič, CPPE meni, da bi bila koristna izvedba ukrepov, ki jih določa Akcijski načrt Sveta Evrope za boj proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu (2016–2020²², ki med drugim vključuje usklajevanje mednarodnih programov za zaščito prič z dodelitvijo ustreznih proračunov, oblikovanjem smernic za pravice in dolžnosti zaščitenih prič in posodobitvijo ustreznih instrumentov in publikacij Sveta Evrope²³.

87. Mednarodno sodelovanje v primerih zaščite prič je treba nadalje razvijati, pri tem pa upoštevati nacionalne in mednarodne dobre prakse na tem področju²⁴.

---

²⁰ Ta konvencija je začela veljati 1. februarja 1988 in je do zdaj doživela 26 ratifikacij/pristopov in osem podpisov brez ratifikacije in je prva mednarodna pogodba, ki posebej obravnava zaščito pravice žrtev do odškodnine in je bila sklenjena v okviru Sveta Evrope.

²¹ Glejte npr. Konvencijo Sveta Evrope o preprečevanju terorizma (2005, CETS št. 196), 13 člen; Konvencijo Sveta Evrope o ukrepanju proti trgovini z ljudmi (2005, CETS št. 197), III. poglavje, Konvencijo Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (2007, CETS št. 201), IV. poglavje; Konvencijo Sveta Evrope o preprečevanju nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima (2011, CETS št. 210), IV. poglavje; Konvencijo Sveta Evrope o ponarejanju zdravil in podobnih kaznivih dejanjih, ki ogrožajo javno zdravje (2011, CETS št. 211), IV. poglavje; Konvencijo Sveta Evrope o prirejanju rezultatov športnih tekmovanj (2014, CETS št. 2015), 21. člen; Konvencijo Sveta Evrope proti trgovini s človeškimi organi (2015, št. 2016), IV. poglavje.

²² Dok.: CDPC (2015) 17 Fin, 2. marec 2016.

²³ Predvsem Priporočilo Rec(2005)9 o zaščiti prič in sodelavcev pravosodnih organov, »Zaščita prič hudih kaznivih dejanj – Priručnik za usposabljanje organov pregona in pravosodnih organov« (2006), »Terorizem: Zaščita prič in sodelavcev pravosodnih organov« (2006).

²⁴ Glejte npr. Predlog zakona za zaščito prič Urada Združenih narodov za droge in kriminal (UNODC) (2000) in Dogovor o zaščiti oseb, ki sodelujejo v kazenskem postopku, ki je bil podpisan v okviru Skupnosti neodvisnih držav dne 28. novembra 2006 in je začel veljati 13. aprila 2009.

PRIPOROČILA

1. Tožilci morajo opravljati svoje naloge z največjo stopnjo kakovosti in učinkovitosti pri zaščiti pravic žrtev in prič na različnih stopnjah kazenskega postopka, vključno pri izvrševanju sodb sodišča.
2. Kazenski pravosodni sistemi morajo vključiti celosten sklop pravic in zaščitnih ukrepov za žrtve in priče, ki jih morajo upoštevati vsi vpleteni v kazenski postopek. Predvsem ranljive žrtve in priče morajo dobiti ustrezno oskrbo, svetovanje in podporo.
3. Tožilstva morajo pošteno in dostojno obravnavati žrtve in priče, ki morajo biti seznanjene s pravicami, vključno s pravico do zastopanja in sodelovanja, in se na njihove potrebe takoj odzvati (z zagotovitvijo zaščitnih ukrepov, povračilom škode itn.).
4. Tožilci si morajo na vseh stopnjah postopka prizadevati za zaščito dostojanstva, zasebnega in družinskega življenja in osebnega varstva žrtev in prič in jim zagotoviti postopkovne pravice, vključno s pravico do informacij o poteku postopka in, kjer je to ustrezno, pravice do pravne pomoči in povračila škode.
5. Tožilci, policija in drugi uslužbenci organov pregona, ki so vključeni v kazenski postopek, morajo imeti možnost uveljaviti posebne zaščitne ukrepe glede na okoliščine kazenskega primera in pri ogroženosti življenja, zdravja in premoženja žrtev/prič ali njihovih družinskih članov.
6. Tožilci morajo imeti potrebno znanje za zastopanje v posebno občutljivih primerih sodnega pregona, kot so terorizem, trgovina z ljudmi, nasilje v družini in spolni napadi, in morajo sodelovati z vsemi zadevnimi akterji, javnimi ali zasebnimi, za učinkovitejšo obravnavo tovrstnih primerov in preprečevanje sekundarne viktimizacije. V teh primerih se lahko po potrebi ustanovijo posebno usposobljene skupine tožilcev
7. Tožilcem morajo biti zagotovljena ustrezna gradiva, kadri in finančni viri za zagotovitev ustrezne zaščite in pomoči žrtvam in pričam. Žrtve morajo biti seznanjene z regionalnimi in mednarodnimi individualnimi/kolektivnimi pritožbenimi mehanizmi in načinu dostopanja do njih.
8. Žrtve morajo biti seznanjene z razpoložljivimi načini dostopa do sodnega varstva, npr. mediacija, poravnava ali poravnalna pravica.
9. Zaščita pravic žrtev in prič, predvsem ranljivih, in ustrezen pristop k različnim vrstam žrtev/prič morata biti vključena v programe začetnega usposabljanja tožilcev in usposabljanja tožilcev na delovnem mestu, da bi postala bistvena elementa v njihovem strokovnem znanju in kulturi.
10. Tožilci morajo v interesu žrtev in pravice uporabljati in podpirati organe za mednarodno sodelovanje in spodbujati razvoj uveljavljenih in novih instrumentov mednarodnega sodelovanja. V tem pogledu je treba posebno pozornost posvetiti odvzemu premoženja nezakonitega izvora in vračilu zaseženih sredstev.